

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
(19ος ΑΙΩΝΑΣ)

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου (τ. Α')

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ: ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΑΘΗΝΑ 1989

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ (19ος ΑΙΩΝΑΣ)

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Με την 'Επανάσταση και τη δημιουργία του ελεύθερου ελληνικού κράτους συγκεντρώθηκε στον έλλαδικό χώρο σεβαστός αριθμός ελλήνων λογίων από τις ελληνικές παροικίες της διασποράς αλλά και από τον αλύτρωτο ελληνισμό. Οί λογίοι αυτοί έφεραν μαζί τους διαμορφωμένες ιδέες για την αξία και την ανάγκη της βιβλιοθήκης.¹ Για τους λογίους που έζησαν σε εύρωπαϊκές χώρες, ή συνειδητοποίηση της αξίας της βιβλιοθήκης είχε συμπληρωθεί με την έμπειρία της χρησιμοποίησης των δημόσιων βιβλιοθηκών, αλλά και των βιβλιοθηκών των ελληνικών κοινοτήτων και των σχολείων τους, κι ακόμη με τη χαρά της συγκρότησης προσωπικής βιβλιοθήκης, κάποτε σημαντικής. 'Αλλά και οί παραδοσιακοί λογίοι και δάσκαλοι του κλίματος της εκκλησίας είχαν μέλημα τη συγκρότηση και τη χρήση βιβλιοθήκης καθώς και πόνο για τη στέριση βιβλίων.

"Όλοι αυτοί οί άνθρωποι, που οί πνευματικές τους δυνάμεις απογράφονται σε κλίμακα που αρχίζει από τον όλιγογράμματο δάσκαλο ώς τον ύψηλο επίπεδου λόγιο και ιδεολογικά κινούνται είτε στους χώρους της εκκλησίας είτε βρίσκονται ανάμεσα σ' αυτούς που πιστεύουν σε έκσυγχρονιστικά κηρύγματα και προέρχονται ή ανήκουν σε διάφορες κοινωνικές κατηγορίες, ζούν σε ποικίλες διαβαθμίσεις τó όραμα ένός σύγχρονου έθνικού κράτους. Στά πλαίσιά του μιá κεντρική, δημόσια έθνική βιβλιοθήκη πρέπει να είναι ή κεφαλή ένός συστήματος-δικτύου τοπικών ειδικών και σχολικών βιβλιοθηκών που θά αναδειχθούν έργαλειά για την εκπαίδευση και την παιδεία του έθνους.

1. "Όσα σημειώνονται εισαγωγικά σε αυτή την ανακοίνωση έχουν αναπτυχθεί διεξοδικά και ύπομνηματισμένα στην ύπό εκτύπωση μελέτη μου «'Η σχολική βιβλιοθήκη τόν 19ο αιώνα: ή βιβλιοθήκη του Γυμνασίου και τού 'Ελληνικού Σχολείου Ναυπλίου (1833-1935)», *Τετράδια Έργασίας*, τ. 9, μέρος β', 1989.

«Ἐπεμψα εἰς τὴν Βουλὴν τὰ Ἠθικὰ καὶ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸν Ὀνήσανδρον καὶ τὸν Βεκακίαν, ὡς πρῶτον θεμέλιον ἢ (ἂν ἀγαπᾷς) προζύμιον τῆς μελλούσης τοῦ ἔθνους δημοσίου βιβλιοθήκης· περὶ τῆς ὁποίας ἐπρόβαλα καὶ σχέδιον, πῶς ἔχουν νὰ τὴν συναθροίσωσιν ἐγρήγορα», γράφει ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1823.² Οἱ φωνές πυκνώνουν καὶ οἱ βοήθητικαὶ ἐνέργειαι εἶναι πολλές: «Ἕλληνες καὶ φιλέλληνες προπαγανδίζουν τὴν ὑπόθεσιν τῆς συλλογῆς βιβλίων καὶ ἀπὸ τὶς προσφορὰς συγκεντρώνονται χιλιάδες τόμοι. Τὰ βιβλία θὰ βρεθοῦν συγκεντρωμένα τὸ 1829 στὴν Ἀποθήκην τῶν βιβλίων στὸ Ὀρφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας ποῦ ἴδρυσαν ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης.

Ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ θὰ πλουτιστοῦν οἱ σχολικαὶ καὶ οἱ ἰδιωτικαὶ βιβλιοθήκες καὶ φυσικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία σχηματίζεται ὁ πρῶτος πυρήνας τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης (588 τίτλοι, 1844 τόμοι) ποῦ ἱδρύεται τὸ 1832 στὴν Αἴγινα καὶ μεταφέρεται τὸ 1835 στὴν Ἀθήνα. Ὁ πλουτισμὸς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης γίνεται ἀπὸ τὰ νέα βιβλία ποῦ εἶναι ὑποχρεωμένοι οἱ ἐκδότες νὰ καταθέτουν, ἀπὸ τὶς δωρεὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν φιλελλήνων, ἀπὸ τὶς μετατάξεις βιβλίων παλαιῶν καὶ χειρογράφων ποῦ βρίσκονται σὲ μοναστήρια καὶ ἰδιῶτες, ἀπὸ τὶς λίγες ἀγορὰς τοῦ κράτους παλαιῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων καὶ ξένων περὶ Ἑλλάδος βιβλίων, καὶ τέλος μὲ τὶς ἀνταλλαγὰς τῶν πολλαπλῶν.

Ἡ λειτουργία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης πρέπει νὰ ἦταν στοιχειώδης ἐξαιτίας κυρίως τοῦ ἀκατάλληλου χώρου ποῦ στεγάσθηκε (Μέγα Λουτρό, ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου) καὶ παρὰ τὶς μεγάλας προσπάθειαι τοῦ ἐπιστάτη τῆς Γεωργίου Γεναδίου. Οἱ συλλογὰς ποῦ δωρήθηκαν ἢ ἀγοράσθηκαν ἦταν ἀδύνατον νὰ ταξινομηθοῦν ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν βιβλιοστάσια νὰ τοποθετηθοῦν καὶ ἀποθηκεύτηκαν «ἄχρι καιροῦ» σὲ διάφορους χώρους.

Τὸ 1838, ἕνα χρόνον μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, σχηματίζεται καὶ ὁ πρῶτος πυρήνας τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀπὸ προσφορὰς τῶν φιλελλήνων καὶ τῶν πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης.³ Ἡ αὔξησιν τῶν βιβλίων εἶναι ταχὺτατη καὶ τὸ 1842 ξεπερνᾷ τοὺς 15.000 τόμους.

2. Ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Παρίσι στὸν Ἰάκωβον Ρῶτα, 9.10.1823: Ἀδαμάντιος Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία*, τ. Ε', Ἀθήνα, Ο.Μ.Ε.Δ., 1983, σ. 77.

3. Κύρια πηγὴ γιὰ τὴ σύνταξιν τῆς μελέτης, ποῦ μόνον ὑποτυπώνεται μὲ αὐτὴ τὴν ἀνακοίνωσιν, στάθηκαν οἱ πρυτανικοὶ ἀπολογισμοὶ οἱ ὁποῖοι δημοσιεύονταν κάθε χρόνον ὡς τμήματα τῶν λόγων τῶν πρυτάνεων κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς πρυτανείας στοὺς διαδόχους τους. Βλ. Εὐφημία Χρ. Ἐξίσου, «Πρυτανικοὶ καὶ Πανεπιστημιακοὶ λόγοι τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1837-1900. Βιβλιογραφικὴ καταγραφή», *Τετράδια Ἐργασίας*, τ. 10, 1988, σ. 471-507. Καὶ ἀκόμη τὸ ταξινομημένον τμήμα τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τῆς Ὀθωνικῆς περιόδου ποῦ βρίσκεται στὰ ΓΑΚ. Ἡ ἔρευνα θὰ ολοκληρωθεῖ ἂν κάποτε γίνοντι προσιτὰ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας (ὑπόλοιπον τμήμα Ὀθωνικῆς περιόδου καὶ ὀλόκληρον τὸ ἀρχεῖο τῆς ἐποχῆς τοῦ Γεωργίου

Τὸ νέο κτίριο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ὁ χώρος γιὰ βιβλιοθήκη πού πρόβλεψε ὁ ἀρχιτέκτονας του εἶναι ὁ κύριος λόγος γιὰ τὴν τοπικὴ συνέ-
νωση τῆς ἄστεγης Δημόσιας Βιβλιοθήκης μετὰ τὴν Πανεπιστημιακὴ, μετὰ Ἐφο-
ρο τὸν Γεώργιο Κοζάκη Τυπάλδο.

Εἶναι μιὰ λύση ἀνάγκης καὶ ὅπως θὰ δοῦμε ἐγινε αἰτία νόθευσης τῆς
φυσιογνωμίας καὶ ἀκύρωσης τῶν σκοπῶν κάθε μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο βιβλιοθήκες.
Βέβαια οἱ πρυτάνεις τοῦ Πανεπιστημίου, στὶς ρητορικές τους ἰδεολογικὲς ἀνα-
ζητήσεις στὸ κλίμα τῆς Μεγάλης Ἰδέας, στήριξαν αὐτὴ τὴ συνένωση παρόλο
πού φαίνεται νὰ ὑποπεύονταν ὅτι ἦταν πράξη ἐπιβολῆς τῆς κεντρικῆς ἐξου-
σίας καὶ τραυμάτιζε τὴν ὅποια αὐτονομία τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐλεγαν οἱ ρή-
τορες: Ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη στὸν χώρον τῆς Ἀνατολῆς ἐνώθηκε το-
πικὰ μετὰ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ πρώτου πανεπιστημίου τῆς Ἀνατολῆς καὶ συνα-
ποτελοῦν τὴ μεγάλη Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη: πανεπιστημιακὴ καὶ δημόσια.

Ὁ Ἐφορος καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῆς Βιβλιοθήκης διορίζονται καὶ ἐλέγχον-
ται ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Παιδείας ἐνῶ οἱ παρεμβάσεις τῶν πρυτανικῶν ἀρχῶν
δὲν μποροῦν νὰ εἶναι παρὰ συμβουλευτικὲς.

Οἱ προσφορὲς βιβλίων καὶ πρὸς τὶς δύο βιβλιοθήκες συνεχίζονται καὶ εἶ-
ναι ἐντυπωσιακὲς. Οἱ Ἕλληνες τοῦ παροικιακοῦ καὶ τοῦ ἀλύτρωτου ἑλληνισμοῦ
στέλνουν τὶς προσφορὲς τους κυρίως στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη προσβλέποντας
μετὰ ἐλπίδες στὸ ἔθνικὸ κέντρο. Τὰ πανεπιστήμια καὶ οἱ ἀκαδημίες τῆς Εὐρώ-
πης καὶ τῆς Ἀμερικῆς στέλνουν τὶς ἐκδόσεις τους καὶ ἄλλα βιβλία στὴν Πανε-
πιστημιακὴ. Οἱ ἰδιῶτες φιλέλληνες, ἀνάλογα μετὰ τὴν πληροφόρησή τους καὶ
τὶς διασυνδέσεις τους, προτιμοῦν τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη βιβλιοθήκη ἢ σὲ μερικὲς
περιπτώσεις καὶ τὶς δύο. Ὁ Ἐφορος Γεώργιος Κοζάκης Τυπάλδος κινεῖ τὶς
διαδικασίες πλουτισμοῦ τῶν δύο βιβλιοθηκῶν ἀναζητώντας, ὅπου γῆς, τὶς πη-
γὲς τῶν δωρεῶν καὶ τοὺς τρόπους προσέγγισής τους. Εἶναι χαρακτηριστικὸ
ὅτι ὁ ἴδιος ἐκδίδει (1845-1853) ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Δημητρίου Γαλανοῦ,
πού φυλάσσονται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, τὶς μεταφράσεις του ἀπὸ τὰ
σανσκριτικὰ καὶ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ στέλνει σώματα αὐτῶν τῶν μεταφράσεων ὡς
ἀντιχάρισμα στὶς προσφορὲς τῶν ξένων ἰδρυμάτων, ἀφοῦ οὔτε ἡ Ἐθνικὴ Βι-
βλιοθήκη εἶχε, οὔτε τὸ Πανεπιστήμιο ἀπέκτησε, ὅλο τὸν 19ο αἰῶνα, σειρὰ
ἐπιστημονικῶν δημοσιευμάτων ἢ περιοδικῶν γιὰ νὰ ὑπηρετηθεῖ στοιχειωδῶς ἡ
ἐννοια τῆς ἀνταλλαγῆς δημοσιευμάτων.

Οἱ ἀνάγκες ὅμως τῶν βιβλιοθηκῶν γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν σκοπῶν τους
δὲν καλύπτονται ἀπὸ τὶς προσφορὲς. Ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα πού διατίθενται
γιὰ τὶς ἀγορὲς εἶναι ἀνεπαρκῆ. Γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη ἀγοράζονται

τοῦ Α', πού βρίσκεται στὰ ΓΑΚ ἀταξινόμητο), τὰ ὅποια εἶναι σήμερα ἀπρόσιτα γιὰ τὴν
ἐρευνα.

χειρόγραφα και παλαιές εκδόσεις ελληνικών βιβλίων ή ελληνικού ενδιαφέροντος και ακόμη πρόσφατα βιβλία ξένων για την 'Ελλάδα' για τη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου τὰ ἀπαραίτητα κατὰ τὴ γνωμοδότηση τῶν Σχολῶν, κυρίως ξένα σύγχρονα και παλαιότερα. Ἡ σύνταξη τῶν καταλόγων βιβλίων για ἀγορά εἶναι δύσκολη ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν πλήρεις κατάλογοι τῶν ὑπαρχόντων.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος περιγράφει μὲ σαφήνεια τὸ πρόβλημα στὸν πρυτανικό του λόγο τοῦ 1844: «Δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν βιβλιοθήκην τελείαν, ἐξαρκούσαν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς, γραμματολογικὰς και τεχνολογικὰς ἡμῶν χρειαῖς και ἀνάγκας· πολλοῦ γε και δεῖ. Οἱ χαρίζοντες εἶναι βέβαια πολλῆς και μεγάλης εὐγνωμοσύνης παρ' ἡμῶν ἄξιοι, δὲν χαρίζουσιν ὅμως πάντοτε ὅ,τι ἡμεῖς χρειαζόμεθα, ἀλλ' ὅ,τι αὐτοὶ ἔχουσιν ἢ προαιροῦνται· ὅθεν και πολλὰ λαμβάνοντες θέλομεν στερεῖσθαι οὐκ ὀλίγων, και πολλάκις τῶν ἀναγκαιοτάτων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων, π.χ. και μάλιστα νέων, εἵμεθα ἔλλειπεῖς. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι ἐν ᾧ ἔχομεν συγγράμματα ἐκδεδομένα ἐν Βερολίνῳ, ἐν Κοπενάγῃ, και ἐν Οὐψάλῃ στερούμεθα τῶν ἐν Ἑλλάδι κατ' ἀσυγχώρητον παράβασιν τοῦ περὶ τούτων νόμου».⁴

Τὰ ἴδια περίπου ἐπαναλαμβάνει τὸ 1857 και προσθέτει ὅτι ἂν ὁ πλουτισμὸς τῆς βιβλιοθήκης γίνεται μόνο ἀπὸ τις δωρεές «θέλομεν ἔχει σωρούς βιβλίων, μεταξύ πολλῶν καλῶν, και πλῆθος ὀλίγων χρησίμων ἀνωφελῶς πολλάκις καταργούντων τὸν τόπον, οὐδέποτε ὅμως συγγραμμάτων σειρὰν τακτικὴν, ἱκανὴν πρὸς τελείαν, ἰδιαιτέραν και συνεχῆ σπουδὴν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κλάδου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡμετέρα βιβλιοθήκη, ὡς βιβλιοθήκη οὐχὶ μόνον τῶν Ἀθηναίων και τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά, εἰ θεὸς θέλει, και τῆς Ἀνατολῆς συμπάσης, πρέπει νὰ περιέχῃ μέχρι συλλαβῆς πᾶν ἑλληνικὸν και περὶ τῶν ἑλληνικῶν γεγραμμένον, πάσας τὰς ἐπισήμους ἀκαδημαϊκὰς και πᾶν ἐν γένει πρὸς συστηματικῆς βιβλιοθήκης σύστασιν ἀναγκαῖον, διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ μέχρι τοῦδε, ἄλλος τρόπος ζητητέος. Ἐγὼ νομίζω ὅτι δωδεκακισχίλιοι δραχμαὶ κατ' ἔτος ἐπὶ τοιοῦτῳ σκοπῷ εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖαι».⁵

Ἰδεολογικὰ εἵμαστε στὸ κέντρο τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ὁ Ἀσώπιος, παρόλο πὸν μιλάει για ἐνιαία βιβλιοθήκη, παρατάσσει τὰ αἰτήματα για πληρότητα και τῶν δύο βιβλιοθηκῶν σύμφωνα μὲ τοὺς σκοποὺς πὸν ἔχει κάθε μιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ: συγκέντρωση τῶν ὑπὸ Ἑλλήνων και περὶ Ἑλλάδος βιβλίων για τὴν Ἐθνικὴ ἀλλὰ και δημιουργία πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης για τις ἀνάγκες κάθε ἐπιστημονικοῦ κλάδου. Ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκπροσώπους τοῦ

4. Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, 'Ομιλία, Ἐκφωνηθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς παραδόσεως τῆς τοῦ Πανεπιστημίου Πρυτανείας (Τῆς α' Ὀκτωβρίου 1844), σ. 8-9.

5. Λόγος Κ. Ἀσώπιου παραδίδοντος τὴν δευτέραν αὐτοῦ Πρυτανείαν, ἐν Ἀθήναις τῆς 28' Σεπτεμβρίου 1857, Ἀθήνα 1857, σ. 44-45.

κινήματος τοῦ διαφωτισμοῦ ἀλλὰ καὶ θιασώτης τῆς ρομαντικῆς Μεγάλης Ἰδέας ὑποστηρίζει τὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης μέσα στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τοῦ ἐγκυκλοπαιδισμοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἔννοιας τῆς κεντρικῆς βιβλιοθήκης ἐνὸς κράτους ποῦ ἀνήκει σὲ ἓνα ἔθνος προορισμένον νὰ φωτίσει τὴν Ἀνατολή.

Τὰ χρήματα ποῦ ζητοῦσε ὁ Ἀσώπιος καὶ οἱ διάδοχοί του στὴν πρυτανεία δὲ δόθηκαν ποτέ. Ἔτσι, τὰ ἀναγκαῖα βιβλία δὲν ἀγοράζονταν. Ἀντίθετα, οἱ προσφορὲς ἔμεναν στὰ κιβώτια, στὶς ἀποθήκες ἢ στὸ πάτωμα ἀφοῦ οὔτε τὸ προσωπικὸ οὔτε ὁ χῶρος μποροῦσαν νὰ τὶς ἀπορροφήσουν, παρόλο ποῦ ὁ Ἐφορος πίεζε καὶ τὸ Πανεπιστήμιο παραχωροῦσε συνεχῶς χώρους γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς Βιβλιοθήκης.

Καὶ ἐνῶ ὅλοι περιγράφουν τὸ ἀδιέξοδο καὶ τὸ Ἰπουργεῖο Παιδείας δὲν συζητᾷ τὸ προτεινόμενο σχέδιο γιὰ ἀνέγερση βιβλιοθήκης στὸ οἰκόπεδο ποῦ παραχωρεῖ τὸ Πανεπιστήμιο, ὁ Πρύτανης Κ. Φρεαρίτης ζήτησε τὸ 1864 τὸ χωρισμὸ τῶν δύο βιβλιοθηκῶν γιὰ νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τὰ βιβλία τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης: «Ἡ δημοσία βιβλιοθήκη πρέπει νὰ χωρισθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Πανεπιστημίου βιβλιοθήκης. Αὕτη εἶναι κτῆμα τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ μόνον τὸ Πανεπιστήμιον ἔχει δικαίωμα καὶ καθῆκον μάλιστα νὰ διαχειρίζεται καὶ νὰ ἐποπτεύῃ. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰθεσις τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης εἰς ἄλλο μέρος ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου, ὁσημέραι καθίσταται ἀναγκαῖα καὶ ἀναπόφευκτος [...] οὐ μόνον ἵνα δυνηθῇ τὸ Πανεπιστήμιον νὰ διαθέσῃ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ συλλογὰς ἐπιστημονικότερον καὶ εὐρύτερον [...] ἀλλ' ἵνα δυνηθῇ αὐτὴ ἡ δημοσία βιβλιοθήκη, ὡς ἀσθενὴς ἔχων ἀπόλυτον ἀνάγκην ἀλλαγῆς ἀέρος καὶ κλίματος πρὸς ἀνάρρωσίν του, νὰ σωθῇ ἐκ τοῦ θανατηφόρου μαρασμοῦ».⁶

Τὸ κράτος δὲν συζήτησε ποτέ τὸν χωρισμὸ τῆς Βιβλιοθήκης γιὰ νὰ μὴν ἀναγκαστεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα στέγης τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἀλλὰ καὶ τὸ Πανεπιστήμιο δὲν ἄρθρωσε ποτέ πειστικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ χωρισμοῦ πέρα ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ χώρου καὶ τοῦ φόβου ὅτι δὲν σημαίνονται ὅλα τὰ βιβλία τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης μὲ εἰδικὴ σφραγίδα καὶ κινδυνεύει ἔτσι ἡ βιβλιακὴ του περιουσία.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ γιὰ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ κράτους στὴν ἰδέα τῆς ἐνιαίας βιβλιοθήκης ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὑποχωρητικότητά τοῦ Πανεπιστημίου, ὅτι τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 1867, ὁ Φρεαρίτης διορίζεται Ἐφορος τῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του συγχωνεύονται καὶ διοικητικὰ οἱ βιβλιοθήκες μὲ τὸ μοναδικὸ τίτλο Ἐθνικῆ.

Μπροστὰ στὴ νέα κατάσταση τὸ Πανεπιστήμιο ξεγυᾶ καὶ τὰ προβλήματα

6. Λόγος καὶ εὐθῆναί τοῦ Πρυτάνεως Κωνσταντίνου Φρεαρίτου... Μέρος Α', Ἀθήνα 1864, σ. 22.

χώρου και τὰ προβλήματα λειτουργίας και θέτει τὸ περιουσιακὸ και πάλι: διεκδικεῖ τὸ σύνολο τῶν βιβλίων και τὴ μετονομασία τῆς Ἑθνικῆς σὲ Ἑθνικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Βιβλιοθήκη. Οἱ διαξιφισμοὶ αὐτοὶ θὰ συνεχιστοῦν ἀλλὰ τὸ Ὑπουργεῖο διατήρησε ἐνιαίᾳ τὴ Βιβλιοθήκη ὡς τὸ 1903 πού τὴν μετέφερε στὸ κτίριο τῆς Βαλλιανείου Βιβλιοθήκης.

Ἡ μίζερη λύση τῆς συνένωσης τῶν βιβλιοθηκῶν τὸ 1842 ἀντιστοιχοῦσε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, ἀπὸ οἰκονομικὰ ὡς νοοτροπικὰ, πού συνιστοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα, γι' αὐτὸ ἡ λύση αὐτὴ φάνηκε ἀνθεκτικὴ στὸ χρόνο. Ἡ πολιτεία πού τὴν ἐπέβαλε σὰν πρόχειρη λύση δὲν αἰσθάνθηκε ποτὲ τὴν κοινωνικὴ πίεση γιὰ νὰ ἀποφασίσει τὴ μεταβολὴ τῆς. Οἱ ἀνάγκες τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητας στὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία μποροῦσαν νὰ ἰκανοποιηθοῦν και χωρὶς λειτουργικὴ βιβλιοθήκη. Τὰ πανεπιστημιακὰ συγγράμματα, οἱ παραδόσεις, ἀναπαράγονταν και κυκλοφοροῦσαν εἴτε σὲ τυπογραφικὴ μορφή εἴτε σὲ χειρόγραφη (λιθόγραφα). Οἱ φοιτητὲς εἶχαν τὰ ἐγχειρίδιά τους.

Οἱ ἀνάγκες τῶν πανεπιστημιακῶν δασκάλων γιὰ τὴ συγγραφὴ μικρῶν μελετῶν, λόγων και ἄρθρων και κυρίως τὴ σύνταξη τῶν πανεπιστημιακῶν τους συγγραμμάτων (ἐρανίσματα, μεταφράσεις) μπόρεσαν νὰ βολευτοῦν ὡς τὸ 1862 μὲ τὶς δυνατότητες τῆς ἐνιαίας βιβλιοθήκης, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1863 εἶχαν στὴ διάθεσή τους και τὴν ἰδιαίτερη Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου μὲ δικὸ τῆς ἀναγνωστήριο σὲ ἰδιαίτερο χῶρο, και μὲ πρῶτο πυρήνα τὰ βιβλία τοῦ Θεΐρσιου πού ἀγόρασε τὸ Πανεπιστήμιο.

Τὴν ἰδιαίτερη πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη ταξινομήσαν δύο ὑψηγῆτες ἐκπρόσωποι τῆς νεότερης γενιᾶς διδασκόντων τοῦ Πανεπιστημίου και φορέων τῆς προσπάθειας νὰ ὑπάρξουν και δυνατότητες εἰδίκευσης και ἔρευνας στὸ Πανεπιστήμιο. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτὴ ἔμεινε στὸ Πανεπιστήμιο και μάλιστα ὄχι χωρὶς κάποιες ἀντιδράσεις τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης και δὲν συγχωανεύτηκε ποτὲ μὲ αὐτήν. Ὅταν ἀργότερα, πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰώνα, τὰ ἐργαστήρια, οἱ συλλογές, τὰ σπουδαστήρια και τὰ φροντιστήρια τοῦ Πανεπιστημίου ἀπέκτησαν τὴ δική τους ξεχωριστὴ βιβλιοθήκη, φαίνεται ὅτι μοιράστηκε στὶς νέες εἰδικευμένες βιβλιοθῆκες.

Ἡ εἰδικὴ πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη πλουτίζονταν ἀπὸ τὸ 1865 μὲ τακτικὲς δαπάνες κατὰ Σχολὴ και ὁ πρύτανης πανηγυρίζει γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ἀλλὰ στὸ γύρισμα τοῦ λόγου του ξαναγυρίζει σὲ παλαιότερες ἔμμονες ιδέες και εὔχεται νὰ ἀποκτήσει ἡ βιβλιοθήκη τόσα βιβλία πού νὰ γίνεῖ ἀντάξια ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. Καὶ τὰ πράγματα πρὸς τὰ ἐκεῖ ὠδηγοῦσαν. Ἄν οἱ δωρεές βιβλίων πού γνωρίζουμε ὅτι ἐγίναν στὸ Πανεπιστήμιο ἀπὸ Ἑλλῆνες και ξένους ἐντάχθηκαν σ' αὐτὴ τὴ βιβλιοθήκη, θὰ πρέπει νὰ ἀλλοίωσαν σὲ μεγάλο βαθμὸ

τὴν ἔννοια τῆς εἰδικῆς βιβλιοθήκης, ποὺ φάνηκε πρὸς στιγμὴν ὡς ὠριμο αἴτημα μὲ συγκεκριμένες προδιαγραφές.⁷

Πάντως τὸ Πανεπιστήμιο ὑποστήριξε τὸ δικαίωμά του ἔναντι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας νὰ ἔχει καὶ νὰ πλουτίζει τὶς δικές του εἰδικές βιβλιοθήκες. Γράφει ὁ πρύτανης τοῦ 1897 στὸν Ὑπουργὸ Παιδείας: «Ἡ διδασκαλία τανῶν δὲν γίνεται ἀπὸ τῆς ἔδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔμπρακτος, ἡ δὲ πρακτικὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἐξάσκηση τῶν φοιτητῶν, δι' ἣν τοσαῦτα δαπανῶσιν σήμερον τὰ κράτη, εἶναι [...] ἀπαραίτητος. [...] Πᾶσα ὅμως νεωτέρα πρακτικὴ διδασκαλία ἀναγκαίως δὲν δύναται νὰ εἶναι πρωτότυπος οὔτε ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς κέντροις, οὔτε δέ, καὶ ἔτι μᾶλλον παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ προβαίη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ ἄλλων, προγενεστέρων, σοφωτέρων καὶ ρηξικελευθοτέρων χαραχθεισῶν τροχιῶν. Ἄλλοτε μὲν συνέτρεχον πρὸς τοῦτο τὰ νεώτατα συγγράμματα καὶ ἐγχειρίδια, νῦν δὲ ἀρύνονται οἱ διδάσκοντες ἐκ τῶν νεωστὶ μεγίστην καὶ ταχυτάτην διάδοσιν ἀποκτησάντων ἐπιστημονικῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν. Δὲν δύναται λοιπὸν οἷονδήποτε ἐργαστήριον νὰ στερηθῇ οὔτε ἐπὶ μίαν στιγμὴν πλήρους βιβλιοθήκης τῆς συγγενοῦς φιλολογικῆς καὶ πρὸ πάντων τῶν εἰδικῶν περιοδικῶν. Τοῦτου ἕνεκα ἰδρύθησαν ἐν ἅπασι τοῖς παραρτήμασι ἴδιαι εἰδικαὶ βιβλιοθήκαι καὶ σειραὶ τῶν ἀναγκαίων περιοδικῶν, ὧν ἄνευ οὔτε κἂν ἐπιτρέπεται νὰ λαλῶμεν περὶ ἐργαστηρίων τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου».⁸

Ὁ ἐπιστημονικὸς θετικισμὸς καὶ τὸ πνεῦμα τῆς εἰδίκευσης ἤρθε καὶ στὸ ἀθηναϊκὸ Πανεπιστήμιο.

Τὸ 1903 ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ κτίριο τοῦ Πανεπιστημίου στὸ κτίριο ὅπου καὶ σήμερα στεγάζεται. Τὸ Πανεπιστήμιο δὲν διαμαρτυρήθηκε γιὰ μιὰ βιβλιοθήκη ἡ ὁποία τοῦ ἦταν ἄχρηστη καὶ τοῦ στεροῦσε πολλοὺς χώρους.

Ἡ Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη θὰ συγκεντρώνει πάντα —ὡς τὶς μέρες μας— σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, 2 ἀντίτυπα κάθε βιβλίου καὶ θὰ σφραγίζει τὸ δεῦτερο μὲ τὴ σφραγίδα τοῦ Πανεπιστημίου. Μιὰ αἴθουσά της θὰ ὀνομαστεῖ φοιτητικὸ ἀναγνωστήριο γιὰ νὰ καταργηθεῖ ἀργότερα λόγῳ ἔλλειψης χώρου. Ἐνα τραπεζὶ στὸ κεντρικὸ ἀναγνωστήριο εἶναι ὀνοματισμένον γιὰ τοὺς καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ μεταχείρισή τους ὡς ἀναγνωστῶν θὰ εἶναι ἐθιμικὰ προνομιακὴ. Οἱ φοιτητὲς γιὰ νὰ μελετήσουν στὴ Βιβλιοθήκη θὰ χρειάζονται συστατικὸ σημεῖωμα τοῦ καθηγητῆ τους.

7. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ κδ' Ὀκτωβρίου 1865... ὑπὸ Ἡρ. Μητσοπούλου παραδίδοντας τὴν Πρυτανείαν..., Ἀθήνα 1865, σ. 18-21.

8. Λόγοι καὶ εὐθύναι Ἀναστασίου Κ. Χρηστομάνου... Πρυτάνεως τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1896-1897..., Ἀθήνα 1898, σ. 148-149.

